

5. Князев А. М. Активно-игровое обучение в подготовке военных кадров регулярной армии России / А. М. Князев. – М. : Академия ФПС России, 2002. –128 с.

УДК: 372.881

А.А. Левченко, В.І. Левченко

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ВІДНОСИН У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Розглянуто педагогічні прийоми та методи формування комунікативних відносин у педагогічній діяльності.

Ключові слова: педагогічне спілкування, комунікація, компетенція, вербальні та невербальні компоненти, закони спілкування, емпатія, етикет, техніки спілкування, толерантність.

Levchenko A.A., Levchenko V.I. The features of forming of communicative relations in educational activities.

Annotation. Teaching techniques and methods of communicative relations in social and educational activities.

Key words: teacher communication, communication, competence, verbal and non-verbal components of communication, laws of communication, empathy, etiquette, communication technology, tolerance.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема педагогічного спілкування набула особливої актуальності, оскільки безпосередньо пов'язана з гуманістичними тенденціями, що становлять домінуючу сучасного навчально-виховного процесу. Безперечний і той факт, що між продуктивністю педагогічної діяльності, з одного боку, й ефективністю педагогічного спілкування і взаємодії викладача зі студентами, з іншого, існує тісний взаємозв'язок. У свою чергу найважливішими особливостями педагогічної взаємодії сучасної вищої школи є цілісність, систематичність і неперервність, поступовий перехід від аудиторних форм спілкування до неаудиторних, від офіційно регламентованого до неофіційного довірчого характеру спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання педагогічного спілкування висвітлюються у психолого-педагогічній літературі. Досліджували культуру педагогічного спілкування й комунікативну майстерність вчителя А. Дістерверг, Я. Коменський, К. Ушинський, В. Сухомлинський, А. Макаренко, Л. Виготський, І. Зязюн та ін.; зміст і структуру педагогічного спілкування – Г. Андреєва, Б. Ломов, С. Максименко, Б. Паригін, П. Петровська та ін.; технології розвитку комунікативної компетентності вчителя – М. Забродський, М. Коць, О. Мерзлякова, О. Леонтьєв, Л. Савенкова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак зазначена проблема потребує ще більш докладного аналізу та вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення педагогічних умов формування комунікативних відносин у соціальній педагогічній діяльності.

Відповідно до поставленої мети в роботі вирішувалися такі завдання:

– на основі аналізу педагогічної та соціально-психологічної літератури визначити умови і фактори, що впливають на формування комунікативних здібностей студентів, умінь і навичок спілкування, та вплив активних методів навчання на результативність навчального процесу;

– дослідити вплив використаних активних методів навчання на пошук і реалізацію ефективних підходів до процесу формування, розвиток творчого потенціалу особистості та її комунікативної компетенції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес інтеграції України в європейський та світовий інформаційний простір зумовлює динамічні соціально-політичні перетворення в багатьох галузях економіки нашої країни, особливо в освіті.

У національній доктрині розвитку освіти серед пріоритетних напрямків реформування навчально-виховного процесу визначається формування у студентів вміння міжособистісного спілкування та підготовки їх до життя в умовах ринкових відносин. Це пов'язано не лише з прагненням української держави приєднатися до західноєвропейської цивілізації (як відомо, вміння

спілкуватися в західній культурі вважається одним із компонентів ділової та загальної культури людини), а й з тенденцією до подолання відчуження людей, викликаного різноманітними особливостями розповсюдження засобів масової комунікації, комп'ютеризації, висуненням в основу суспільного життя особистості як вищої цінності її ініціативності, динамізму і самостійності, з проведенням у життя принципу свободи і самовираження особистості.

Спілкування є центральною проблемою педагогіки. Воно є основним засобом вирішення завдань навчання, виховання й особистісного розвитку студентів і спрямовано на створення сприятливого психологічного клімату, оптимального стану навчально-виховного процесу й ефективне досягнення педагогічної мети.

Педагогічне спілкування становить собою специфічну форму ділового міжособистісного спілкування, що має свої характерні риси і в той же час підкоряється загальним психологічним закономірностям, властивим спілкуванню як формі взаємодії людини з іншими людьми, що включає комунікативний, інтерактивний і перцептивний компоненти.

Таким чином, педагогічне спілкування – це різноплановий процес організації, установа і розвитку комунікації, взаєморозуміння та взаємодії між студентами й педагогами, породжуваний цілями, характером і змістом їхньої спільної діяльності.

Мета педагогічного спілкування складається як з передачі суспільного й професійного досвіду (знань, умінь, навичок) від викладача до студента, так і з їх обміну особистісними змістами, пов'язаними з досліджуваними об'єктами й життям у цілому. Тільки в процесі педагогічного спілкування може успішно здійснюватися формування загальної та професійної культури студентів, системи життєвих цілей і цінностей, моральних норм і принципів.

Зміст педагогічного спілкування становить собою насамперед обмін інформацією, цілеспрямовану організацію викладачем взаєморозуміння і взаємин зі студентами за допомогою різних комунікативних засобів. Основними функціями взаємодії суб'єктів педагогічного процесу є:

– конструктивна функція спілкування, що забезпечує педагогічну взаємодію викладача й студента під час обговорення та роз'ясненні змісту знань і практичної значущості конкретної навчальної дисципліни;

– організаційна функція педагогічного спілкування, що полягає в цілеспрямованій організації спільної навчальної діяльності викладача й студента, у їх взаємній особистісній інформованості й загальній відповідальності за успіхи в навчально-виховному процесі;

– комунікативно-стимулювальна функція педагогічного спілкування, що становить собою сполучення різних форм навчально-пізнавальної діяльності (індивідуальної, групової, фронтальної), організацію взаємодії та взаємодопомоги з метою забезпечення педагогічного співробітництва.

– інформаційно-навчальна функція педагогічного спілкування, що слугує для показу місця навчальної дисципліни в системі майбутньої професійної діяльності студента. Вона призначена для правильного світорозуміння й орієнтації студента в подіях громадського життя; забезпечує рухливість рівня інформаційної єдності навчальних занять і її повноту в сполученні з емоційним викладом матеріалу, опорою на наочно-почуттєву сферу студентів;

– емоційно-коригувальна функція педагогічного спілкування, що полягає в реалізації в процесі навчання принципів «відкритих перспектив» і «переможного» навчання в ході зміни видів навчальної діяльності. Вона забезпечує установа відносин довірчого спілкування між викладачем і студентом і підвищення з його допомогою якості навчально-виховного процесу та його результативності;

– контрольно-оцінна функція педагогічного спілкування, що полягає в організації взаємоконтролю викладача й студента, у спільному підведенні ними підсумків навчально-виховного процесу.

Однією з найважливіших вимог до педагогічної професії є чіткість соціальної та професійної позицій викладача. Позиція педагога становить собою систему інтелектуальних і емоційно-оцінних відносин зі світом, з педагогічною діяльністю. Соціальна й професійна позиція педагога не можуть не відбитися на його стилі педагогічного спілкування, під яким розуміються індивідуальні типологічні особливості взаємодії педагога зі студентами. В. Кан-Калик виділяє п'ять різних стилів педагогічного спілкування [4, с. 33-40]:

1. Стиль спілкування викладача й студентів на основі захопленості спільною творчою діяльністю. Таке спілкування може складатися в процесі спільних досліджень, керівництва виконання курсових і дипломних робіт, запрошення випускника до аспірантури. Воно характерне для сформованих наукових шкіл.

2. Стиль спілкування на основі дружніх відносин. При цьому обов'язково повинна бути дотримана певна міра дистанційності, що зберігає статусні позиції й суверенність кожного з суб'єктів процесу педагогічної взаємодії.

3. Стиль спілкування на основі чітко встановленої дистанції. При цьому викладач дистанціюється від студента, підкреслюючи свій досвід і знання, розходження в соціальному статусі. Але дистанція повинна бути заснована на авторитеті. У протилежному разі може різко знизитися загальний творчий рівень спільної роботи.

4. Стиль спілкування, заснований на залякуванні студентів, що є вкрай негативною формою спілкування, має антигуманний характер і найчастіше розкриває педагогічну неспроможність викладача, який використовує цю форму.

5. Стиль спілкування на основі загравання зі студентами. Цей стиль спілкування є помилковим: звичайно викладач, що використовує цю форму, має на меті завоювати в студентів дешевий авторитет.

Викладач відіграє визначальну роль у процесі педагогічного спілкування. Роль викладача як основного джерела інформації поступово знижується у зв'язку з розширенням застосування в навчальному процесі телекомунікаційних засобів, але вплив його як особистості, навпроти, істотно зростає. От чому успішне педагогічне спілкування і взаємодія викладача зі студентами вимагають наявності у першого певних психологічних якостей і здібностей. Як справедливо вважає Л. Столяренко [5], до основних таких якостей і здібностей варто віднести: інтерес до студентів і до роботи з ними, наявність потреби й умінь спілкування, товариськість, розвинені комунікативні якості; здатність емоційної емпатії та розуміння людей; гнучкість, оперативно-творче мислення, що забезпечує вміння швидко й правильно орієнтуватися в мінливих умовах спілкування, швидко змінювати мовний вплив залежно від ситуації спілкування, від індивідуальних особливостей студентів; уміння відчувати й підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні; уміння управляти собою, своїм психічним станом, своїм тілом, голосом, мімікою; уміння управляти настроєм, думками, почуттями; здатність до спонтанності спілкування, тобто до непередбаченої заздалегідь комунікації та імпровізації; уміння прогнозувати можливі педагогічні ситуації, імовірні наслідки своїх педагогічних впливів; хороші вербальні здібності: культура й розвиненість мови, багатий лексичний запас, правильний добір мовних засобів; толерантність розуміється як терплячість, витривалість викладача стосовно студентів і колег, терпимість до різних думок, неупередженість в оцінюванні людей і подій.

Толерантність лежить в основі взаємної довіри й розуміння. Вона допомагає попереджати конфлікти й переборювати їх можливі несприятливі наслідки. Крім того толерантність сприяє встановленню й вияву доброзичливості, допомагає налагодити психологічний клімат у групі у відносинах між викладачами й студентами.

Існує певна структура педагогічних впливів викладача на студентів. Вона включає різні види впливу, що у свою чергу значною мірою визначаються рівнями діяльності викладача (організаторські, оцінні, дисциплінарні).

Перевагу тих чи інших видів педагогічних впливів, використовуваних викладачем, необхідно розглядати відповідно до рівнів його діяльності й розуміння студентів. Ці рівні можуть бути як високими, так і низькими. Виявлено, що у викладачів високого рівня на першому місці стоїть вплив організаторського характеру, а у викладачів низького рівня – вплив дисциплінарного характеру. Це легко пояснити: якщо викладач не приділяє достатньої уваги організації діяльності студентів, то йому доводиться згодом витратити сили й час на підтримку дисципліни. Іншими словами, безладдя на заняттях не є наслідком якоїсь споконвічної людської схильності, а випливає з недостатньої організованості навчального процесу.

За умови високого рівня діяльності викладача середня кількість його педагогічних впливів за одне заняття – менша, але самі по собі вони виявляються набагато ефективнішими.

Система вербальних впливів у викладачів високого й низького рівнів діяльності відрізняється не тільки кількісно, але і якісно. Викладачі високого рівня найчастіше використовують такі форми словесного впливу: інструктування, підвищення інтонації, називання прізвиська, заохочення, гумор.

Застосування ігрових технологій у педагогічній практиці впливає на активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів. Ігрові технології дозволяють певною мірою урізноманітнити діяльність студентів, активізувати інтерес до досліджуваного матеріалу й розвивати навички роботи в команді та комунікативні здібності.

Застосування ігрових технологій і тренінгів не лише активізує навчальний процес, а й сприяє виявленню та формуванню творчих здібностей студентів, а у творчості відкривається найважливіша функція – комунікативність. Комунікація інакше і не може здійснюватись, як на творчій основі.

Висновки з даного дослідження. Отже, успішному здійсненню викладачем вищої школи педагогічної діяльності, тобто ефективному формуванню професійної компетенції, особистісному, загальнокультурному й моральному розвитку студентів, значною мірою сприяє знання і свідоме застосування спеціально розроблених й апробованих педагогічною практикою прийомів, правил і технік спілкування.

Перспективи подальших розвідок. У подальшому слід більш докладно проаналізувати зазначену проблематику.

Список використаних джерел

1. Богоявленська Д. Б. Творча особистість: її діагностика й підтримка / Богоявленська Д. Б. // Психологічна служба вузу: принципи, досвід роботи : зб. наук. пр. ; відп. ред. Б.Б. Коссов. – М.: НИИВО, 1993. – С. 56-67.
2. Бойко В. В. Енергія емоцій у спілкуванні: погляд на себе й інших / В. В. Бойко. – М., 1996. – 255 с.
3. Добрович А. Б. Воспитателю о психологии и психогигиене общения / А. Б. Добрович – М., 1987. – 188 с.
4. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении / В. А. Кан-Калик. – М., 1987. – С. 33-40.
5. Столяренко Л. Д. Педагогическая психология / Л. Д. Столяренко. – Ростов-н/Д: Феникс, 2000. – 544 с.

УДК: 378.147.88

Ю.М. Лимарєва

ДИДАКТИЧНА ВАГА НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ У ВИВЧЕННІ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. У статті розкрито особливості організації науково-дослідної роботи в навчально-виховному процесі XIX століття. Розглянуто позиції провідних педагогів-практиків зазначеного періоду щодо поставленої проблеми, доведено доцільність використання науково-дослідної роботи в сучасному освітньому процесі вищого навчального закладу.

Ключові слова: науково-дослідна робота, навчально-виховний процес, педагоги-практики, вищий навчальний заклад.

Lymareva Yu. Didactic weight of research work studying natural sciences.

Annotation. In article it is described particularities to organizations of the research work in training and educational process of a XIX century. The considered positions leading teacher-practical person of the specified period comparatively problems which is specified, is proved practicability of the use the research work in modern educational process high school.

Key words: research work, training and educational process, teacher-practical, high school.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Формування свідомого фахівця у процесі навчання у вищому навчальному закладі на сучасному етапі розвитку суспільства вимагає першочергового вирішення таких ключових проблем, як підготовка висококваліфікованого фахівця та забезпечення зв'язку теорії з практикою, емоційності, активності й наступності навчання та міцності засвоєння знань як складових результату свідомого навчання.

Формування на основі пізнавального інтересу внутрішньої мотивації особистості до саморозвитку є одним із найбільш складних питань сучасної педагогіки. На жаль, сьогодні можна спостерігати, що пізнавальні інтереси стають усе частіше на віддаленому плані особистісного зростання, а співпраця є винятком із правил організації навчально-виховної